

СВЯЩЕНИК ГАВРИЇЛ СОРОКІН – ДОСЛІДНИК ОБРЯДОВОСТІ ТА ФОЛЬКЛОРУ ХЕРСОНЩИНИ

Людмила Іваннікова

УДК 2-726.3.-051:398(477.72)

Це перша в українській історіографії аналітична стаття, присвячена постаті та науковому доробку аматора української етнографії кінця XIX ст., священника з Херсонщини Гавриїла Сорокіна. Унікальність цього дослідника полягає в тому, що він уже на той час фіксував рідкісні явища традиційної культури Степової України, зокрема такі архаїчні ритуали, як побратимство й посестринство, пастуші ритуали (жертвоприношення вовкам), народну магію і замовляння, народне дозвілля (одним з перших записав картярські ігри), перший у слов'янській етнографії записав російське весілля на території України, а найголовніше — зробив порівняльне дослідження двох народів — російського та українського — у плані матеріальної та духовної культури.

Ключові слова: історія української етнографії, Степова Україна, архаїчні ритуали, побратимство, народна магія, міжетнічні взаємини.

Это первая в украинской историографии аналитическая статья, посвященная личности и научному наследию аматора украинской этнографии конца XIX в., священника из Херсонской губернии Гавриила Сорокина. Уникальность этого исследователя заключается в том, что он уже в то время изучал редкие явления традиционной культуры Степной Украины, в частности такие архаичные ритуалы, как побратимство и посестринство, пастушьи ритуалы (жертвоприношение волкам), народную магию и заговоры, народный досуг (одн из первых записал игры в карты); первый в славянской этнографии записал русский свадебный обряд на территории Украины, а самое главное — сделал сравнительное исследование двух народов — русского и украинского — в плане материальной и духовной культуры.

Ключевые слова: история украинской этнографии, Степная Украина, архаичные ритуалы, побратимство, народная магия, межэтнические отношения.

This is the first analytical article in Ukrainian historiography concerning a figure and scientific heritage of the late XIXth century amateur of Ukrainian ethnography, a Khersonshchyna priest Gabryuil Sorokin. The authoress considers him a unique scholar because he has recorded the then rare phenomena of the Steppe Ukraine traditional culture, particularly such archaic rituals as brotherhood and sisterhood, shepherd's rituals (offering to wolves), folk magic and incantations, folk entertainment (he was the first who has recorded the card games). Sorokin was also the first in the Slavic ethnography who has recorded a Russian wedding on the territory of Ukraine. But the foremost thing in his scientific heritage is the comparative study of two nations — Russian and Ukrainian — in terms of material and spiritual cultures.

Keywords: history of Ukrainian ethnography, Steppe Ukraine, archaic rituals, brotherhood, folk magic, interethnic relations.

Нині ім'я Гавриїла Сорокіна, історика, етнографа, фольклориста, парафіяльного священника церкви Успіння Пресвятої Богородиці з містечка Дмитрівки Олександрійського повіту Херсонської губернії, майже забуте. Дописувачем «Киевской старины» він був у період між 1890—1902 роками. Однак ніяких біографічних відомостей про нього поки що не знайдено. Збереглися лише два листи Г. Сорокіна до редактора журналу: один без дати (за змістом — він міг бути написаний 1890 р.), другий датований 1891 роком [3]. Вони стосуються виключно історії публікації в «Киевской старине» фольклорного збірника

Г. Сорокіна «Свадьбы и свадебные песни у малороссов и великороссов м. Дмитровки» (1890, 1891 рр.). Згодом (1902 р.) на сторінках журналу були опубліковані спогади Г. Сорокіна про навчання в Єлисаветградському духовному училищі, де він виступає як талановитий белетрист [14, с. 208—229]. З них дізнаємося лише про окремі факти біографії отця Гавриїла. Автор яскраво змальовує субкультурне середовище цього навчального закладу. Спогади зосереджені навколо постаті одного з викладачів — С. Я. Роя, який, очевидно, саме в той час відійшов. Про себе автор повідомляє мало. Зрозуміло, що він був сином парафіяль-

ного священика з містечка Дмитрівки (селяни називали його «паничем»), котрий прослужив там 28 років (про це дізнаємося з праці Г. Сорокіна «Містечко Дмитровка») [12, с. 6]. З цієї ж праці відомо, що в Дмитрівці свого часу було російське військове поселення. Тож про свою початкову освіту отець Гавриїл зауважує: «Первоначальное образование я получил в военно-поселенческой школе, где учителем был отставной унтер-офицер, практиковавший дикие, но обычные в то время педагогические приемы: линейки, розги, толчки, от которых ученики лишались зубов, чубчики во весь захват (т. е. с вырыванием волос), заушники, после которых вместе со слезами текла кровь, и прочие приемы, внушавшие трепетное послушание» [14, с. 208]. На початку спогадів Г. Сорокін зазначає: «Когда настала пора временно расстаться мне с родительским домом, отец отвез меня в Е-д., где, выдержав приемные испытания, я поступил в духовное училище» [14, с. 208]. Отже, доля о. Гавриїла була вирішена таким чином: здобувши духовну освіту, він, очевидно, повернувся в рідне містечко і зайняв місце пастиря на парафії свого батька, адже всі наукові дослідження Г. Сорокіна зосереджені навколо м. Дмитрівки й ґрунтуються на матеріалі, зібраному, певно, не за один десяток років і не лише ним, але й батьком.

Атмосфера в Єлисаветградському духовному училищі була значно приємнішою. Повною протилежністю до попереднього вчителя був образ викладача латині С. Роя: «Фигура, вошедшая в класс после 1-го урока, была чрезвычайно приятна и добродушна: на лице улыбка с простосердечным выражением, на которое смотришь и не насмотришься; так и хочется невольно заговорить и прикоснуться к руке или даже к пальто, и чувствуешь, что она не оттолкнет, а приласкает» [14, с. 211].

Гавриїл Сорокін — автор двох фольклористично-етнографічних студій, написаних і опублікованих 1890 року. Перша — «Містечко Дмитровка. Опыт историко-статистического и этнографического описания» — була спо-

чатку опублікована в херсонському земському збірнику [13], а згодом окремою відбиткою, друга — «Свадьбы и свадебные песни у малороссов и великороссов м. Дмитровка», як уже зазначалося, у редакції «Киевской старины» (1891) як відбиток з № 10 і № 12 журналу за 1890 рік. Відомі ще декілька його статей, розміщених на сторінках місцевих видань — того ж «Збірника Херсонського земства» та «Херсонських єпархіальних відомостей». Перша публікація («Дмитровский и Знаменский район. Корреспонденция свящ. Г. И. Сорокина») — це метеорологічні спостереження автора з додатком різних аграрних відомостей, приурочених до початку сівби (квітень-травень). Тут узагальнено споконвічний досвід мешканців Степової України [2]. Друга — «Исчезнувшие села Новороссийского края» — має історико-етнографічний характер [11]. З короткої анотації на неї в журналі «Киевская старина» дізнаємося, що «Автор на основании лично им собранного материала от оставшихся еще в живых старожилов сообщает интересные сведения о некоторых исчезнувших селах в бывшей Новой Сербии, как то Плоское, Красный Кут, Уховка, Лагери, Водяная, Богданка, Гутницкая, Знаменка, Лозоватка, Рудая» [10, с. 112].

У своїх студіях отець Гавриїл виступає неперевершеним знавцем народного побуту, звичаєвого права, обрядовості, фольклорної традиції та усної історії свого краю, тому його матеріалам слід повністю довіряти як найдостовірнішому джерелу. Усі дослідження Г. Сорокіна ґрунтуються виключно на власних записах, що надає їм ще більшої ваги і незаперечної вартості для науки. Народившись і все свідоме життя провівши в Дмитрівці, він з дитинства пізнав її культуру, а повсякденне спілкування з селянами в сані духівника, що передбачає дуже тісні взаємини, сповнені особливою довіри (а це видно з його коментарів і навіть побіжних зауважень), давало йому багатий різноманітний і унікальний матеріал для наукових спостережень. Він не тільки уважний записувач, але й безсторонній і делікатний

дослідник, справжній літописець, що здійснив комплексне монографічне обстеження окремого населеного пункту, однак його праця має загальнонаукове значення — і це насамперед відзначили рецензенти-сучасники.

Найбільш резонансною в етнографічній науці кінця XIX — початку XX ст. стала книжка Г. Сорокіна «Местечко Дмитровка» — про неї схвально відгукнулися провідні українські та російські вчені: фольклорист та бібліограф Михайло Комаров, історик Микола Василенко, етнограф Микола Харузін, позитивні рецензії опублікували «Киевская старина», «Этнографическое обозрение», орган Московського товариства любителів природознавства, антропології та етнографії, та Львівська «Зоря».

Праця була написана як відгук на програму для етнографічного вивчення Херсонської губернії, опубліковану в третьому числі «Збірника Херсонського земства» за 1889 рік. Програма передбачала всебічне обстеження краю не експедиційним, а стаціонарним методом, тобто особами, котрі мали можливість систематично спостерігати різноманітні явища духовної та матеріальної культури народу. Про перевагу цього методу йдеться в передмові: «Местные исследователи только и могут справляться с подобного рода сложными задачами, так как для постороннего исследователя [...] обследование разнообразных факторов народного быта мало доступно» [12, с. I].

Книга Г. Сорокіна — результат багаторічних досліджень. Вона охоплює географічні, топографічні, історичні, етнографічні, статистико-економічні та демографічні відомості за період з 1861 по 1885 роки, розкриває особливості народного господарства, промислів, торгівлі, звичаєвого права, календарних і родинних обрядів і звичаїв, функціонування різних фольклорних явищ, міжетнічні взаємини росіян та українців, що населяли м. Дмитрівку приблизно в однаковій кількості. Тож написана вона у формі порівняльного дослідження обох народів. Автор акцентує увагу переважно на різких відмінностях між російським та

українським сімейним правом, весільними, родильними та похоронними обрядами, способом господарювання та дозвілля. Хоча на тлі Валуєвського та Емського циркулярів мало хто наважувався порушувати цю проблему. Отець Гавриїл різко заявив, що українці та росіяни — це два окремі народи, не схожі ні побутом, ні мовою, ні мистецтвом, ні архаїчними ритуалами. Зібрані й опубліковані ним першоджерельні матеріали яскраво свідчать про це. Тому його праця здобула широку популярність не лише в підросійській Україні, але й за її межами — у Росії, у Галичині. Рідко коли яка книжка в той час удостоювалась такої кількості рецензій, як ця. Оприлюднені автором дані, які не можна спростувати, схвилювали сучасників, та й тепер вони вражають.

Що ж стосується фольклорно-етнографічного матеріалу, то слід зазначити, що Г. Сорокін зафіксував навіть на той час унікальні звичаї та ритуали, які збереглися у вузьколокальному середовищі й зумовлені певними природними умовами. До таких належить, наприклад, ритуал побратимства й посестринства, поширений переважно на півдні та сході України серед росіян та українців. Етнограф зазначає, що він має найбільший інтерес для науки. Ритуал здійснювався на другий день Великодня між щирими друзями чи подругами, які не мали рідних братів і сестер, — для ще більшого, довічного скріплення їхньої дружби. У присутності свідків побратими або посестри цілували ікони та одне одного (форма присяги), обмінювалися спеціально приготованими іконами або хрестиками, по черзі пригощали одне одного обідом у себе в хаті, у якому брали участь і їхні родини, якщо вони були одружені. Одночасно з побратимами (чи посестрами) браталися і їхні дружини (або чоловіки), стаючи сестрами по чоловікові. Після звершення ритуалу між його учасниками встановлювалися родинні взаємини, ніякі життєві проблеми вони вже не могли вирішувати окремо, не порадившись одне з одним, також безкорисливо допомагали одне одному в матеріальній скруті. Звичай забороняв побратимам одружувати

своїх дітей, удівець не мав права одружитися із вдовою побратима [12, с. 18–19].

Про те, що в Україні звичай цей дуже давній, засвідчують тексти українських народних казок, зокрема й виявлений та опублікований нами запис казки «Не судьба, а щира правда», здійснений І. Манжурою на Катеринославщині приблизно в той самий час, що й збирав свої матеріали Г. Сорокін [1, с. 112–116]. Дивовижно, що в Степовій Україні зберігся він аж до кінця ХІХ ст. На це звернули увагу рецензенти — М. Харузін та М. Комаров. Навіть для такого видатного вченого-етнографа, як М. Харузін він здався рідкісним [8, с. 200]. А М. Комаров з цього приводу зауважив, що «се певне останок давньої старовини, коли небезпеченство життя, особливо в дикому степу, викликало таку форму людського єднання, і мабуть так, що сей звичай від українців перейшов до великоросів» [5, с. 304].

Цікавився Г. Сорокін і дозвіллям дмитрівчан, зокрема спостеріг, що найбільшою розвагою для чоловіків, як для росіян, так і для українців, була гра в карти. У цьому отець Гавриїл бачив певний позитив, адже, захоплюючись грою в недільні та святкові дні, чоловіки майже не бували в шинку. Г. Сорокін детально описав дві найпопулярніші картярські гри — *галаган* і *малафейка* [12, с. 17–18]. Слід зазначити, що це він зробив один із перших в етнографічній науці. Цікаво, що описуючи різні явища народної культури, навіть ті, які суперечать християнським канонам, отець Гавриїл залишався на наукових засадах, був неупередженим і безстороннім у їх оцінці, переслідуючи у своїй праці лише інтереси науки. Це свідчить як про високий інтелект, так і про свідоме ставлення Г. Сорокіна до предмета свого дослідження. Він прагнув зафіксувати явища традиційної культури в тому вигляді, у якому вони наразі існують, увести в науковий обіг, висвітлити реальну картину народного життя. Це йому вдалося, тому праці Г. Сорокіна мали й мають значний науковий інтерес.

Науковий підхід виявив він і до такого явища фольклору, як замовляння й народна магія.

Становище народного пастиря не тільки не заважало, а навіть сприяло йому в збиранні зразків цього втаємниченого жанру. Усім відомо, як важко записувати ці тексти, — існувала віра в те, що розказане комусь замовляння втрачає лікувальну силу. Тож головні труднощі збирача полягали в тому, щоб викликати довіру шептух і знахарок. На той час в українській фольклористиці була лише одна збірка замовлянь, видана 1874 року П. Єфименком. Невідомо, до яких методів вдавався отець Гавриїл, однак йому все ж пощастило записати й опублікувати 17 замовлянь, які, проте, не відображають реального стану фольклорної традиції цього містечка. Ось що пише Г. Сорокін про свою польову практику: «Я очень интересовался этими заговорами, но мне, как священнику, трудно было собрать и записать. Сообщали мне только то, что считали негреховным, “божественным”, как говорили знахари. Сообщаемые ниже заговоры — о добрых делах, о делах же худых, как разные насылания бедствий, несчастий и проч. я не мог собрать, даже при посредстве других лиц. Знаю, что некоторые из знахарей, сообщавшие полезные заговоры, много знают и вредных» [12, с. 15].

Г. Сорокін поділив зібрані ним замовляння згідно з їх функціонуванням на дві категорії: для тварин і для людей. Це — варіанти текстів, записаних іншими збирачами, — від червів, від бильма, від вивихів у тварин, від укусу гадини, від перелогів, від зубного болю, від лихоманки, від бежа, від крикливців, від сухот, від кровотечі в людей. Традиційні й ті образи, що трапляються в текстах. Цю правду, на той час ця публікація була значним внеском у науку, адже о. Гавриїл виявився одним з перших записувачів замовлянь. Це відзначив М. Комаров, видавець «Нової збірки народних малоруських приказок, прислів'їв, помовок, загадок і замовлянь», що вийшла того ж 1890 року в Одесі. У рецензії на працю Г. Сорокіна він зауважив, що такі замовляння опубліковані вперше [5, с. 304].

Тексти цих замовлянь невеличкі, переважно обмежені кількома рядками, однак вони

доповнюються детальними описами магічних дій, які супроводжують замовляння. Таким синкретичним зразком є, наприклад, замовляння від вивиху ноги у вола або в коня. Хоч саме замовляння звернене до Богородиці, проте основна магічна дія спрямована на землю: «Нужно повести оступившееся животное в такое место, где была бы целинная земля с травой, поставит больно́й ногой на такую землю и очертит больную ногу; затем верхний слой земли в очерченном круге вырезывается и переворачивается травой вниз». Основна формула замовляння така: «Як ця земля зросте-ця, так порожденній благословенній скотыни “оступ” мынетсяя» [12, с. 15].

Але найбільш архаїчним та унікальним є замовляння від вовків. Отець Гавриїл зафіксував факт реального жертвоприношення вовкам, яке здійснювалося ще в кінці XIX ст. і не на Поліссі, не в Карпатах, а в Степовій Україні! Воно відбувалося тричі влітку під час випасу худоби. Вербального тексту немає, є тільки сама формула, що супроводжує жертвоприношення, звернена до св. Юрія (за народними віруваннями, цей святий опікувався вовками, визначав, що кожному з них їсти протягом року): «Св. Егорій, возьми свои собаки, отведы и отверны от мого стада, — на твоим собакам курку, и гуску, и печинку из валаха» [барана. — Л. І.]. Когда после Пасхи выходят в степь, то на первую же ночь берут курку и бросают ночью где-нибудь в стороне от стада, приговаривая приведенные выше слова. Когда идут на бурьяны, то бросают гуску, а после Петра и Павла, когда идут на стерню, тогда “печинку из валаха”. Каждый раз повторяются те же слова» [12, с. 15–16].

На існування язичницьких жертвоприношень вказує і замовляння, звершуване в момент, коли домашню птицю садять на яйця: «Кузьма и Демьян, выведы курочки (або гусочки) нам, то дам тобі пивныка и курочку (або гусака и гусочку)» [12, с. 16].

Архаїчність цих синкретичних текстів якраз полягає в тому, що на перший план у них виступає магічна дія, а не слово, їй на-

дається вирішальне значення, а також тій формулі, яка містить усю суть заклинання. Характерним у цьому плані є комплекс обрядодій, спрямований на лікування корови, у якої відьма «відібрала молоко». Вибирають три колодязі й називають їх людськими іменами: Степан, Аврам, Іван. До сходу сонця приходять до кожного з них і промовляють ту саму формулу: «Добрый день, колодязю Степане! — Здрастуй! — Я у тебе не води беру, а святої роси!». Воду змішують і обмивають роги та вим'я корові, окропляють усю худобу, а тоді виливають у відро з водою і дають їй випити [12, с. 16].

Записувач свідчить, що народна магія в Дмитрівці охоплювала майже всі сфери життя й побуту, від народження людини до її смерті. Селяни майже не вдавалися до офіційної медицини: «Не смотря на то, что у нас есть больница и врач, очень многие крестьяне с большим доверием обращаются к бабе, чем к врачу; в силу заговоров верят больше, чем в лекарства. В иных трудных случаях едут в десятое село к пользующейся особой известностью бабе, и не жалеют затрат. В случаях трудных родов почти невозможно убедить обратиться к врачу; скорее соберут целый десяток разных баб-повитух, а то еще привезут за 10–20 верст какую-нибудь знаменитость бабу-пупорезку, играющую роль профессора среди окружающих ее бабок» [12, с. 15].

Не оминув Г. Сорокін і динаміки функціонування усної оповідальної традиції в містечку, розкрив механізми творення, трансляції і трансмісії фольклору в народному середовищі, описав репертуар мешканців Дмитрівки. Традиційним місцем, де виникали і фольклоризувалися прозові наративи, була вулиця, призьба якої-небудь хати у святкові дні. За спостереженням Г. Сорокіна, свій репертуар мали чоловіки, жінки, старі діди, молодь: «Мужчины охотно слушают рассказы какого-нибудь служаки, который передает разные случаи о небывалых походах; хотя и знают, что врет, но слушают: балагура любят. Старики также не прочь порассказать не без преуве-

личений о старом, бывалом, особенно о временах военного поселения. В компаниях баб самый любимый разговор о путешествиях по монастырях и особенно в Киев. Рассказывают здесь часто о том, чего никогда не было: впрочем, все это не их выдумки, а измышления послушников киевских монастырей. Иная что-нибудь и свое прибавит [...]. Неисчерпаемый материал для рассказов у тех, кто побывал в Иерусалиме; таких у нас четыре особи; самые фантастические рассказы передают они о народах, которых им приходилось будто-бы видеть, рассказывают о турках, арабах, греках, “азиятах” и чуть ли не о циклопах» [12, с. 14]. Як бачимо, репертуар дмитрівчан поповнювався за рахунок мандрівників і паломників, джерелом його були запозичені сюжети з різних місць, фольклорне середовище містечка зовсім не було замкнутим, локальна традиція активно взаємодіяла із загальноукраїнською і навіть загальносвітовою усною традицією. Ці спостереження Г. Сорокіна надзвичайно цінні для нас, хоч він і не подав самих текстів — однак не завжди фольклористи, які записували тексти, звертали увагу на способи їх функціонування, джерела запозичень, виконавців і т. ін. У цьому плані він був новатором саме як дослідник антропологічного аспекту життя фольклору.

Як видно зі спостережень Г. Сорокіна, народна фантазія не тільки не осуджувалась фольклорним середовищем, навпаки, вона була ефективним засобом, щоб якнайкраще догодити аудиторії, задовольнити всі її запити. Слухачі ж намагалися догодити оповідачеві тим, що стимулювали й підтримували вигадки, давали їм нове життя — редагували, підсилювали, передавали з уст в уста і насамкінець самі починали вірити в це колективне твориво. Такий механізм, до речі, застосовується і в поширенні чуток і пліток, не чужий він і для нашого часу, тільки сфера його функціонування розширилась аж до Інтернету і ЗМІ. «Другие, тоже бывшие в Киеве, если и сознают, что передаваемое неверно, но обыкновенно не возражают, а напротив, под-

держивают выдумку, так как неловко же сознаться, что они не видели того, о чем передает другая», — пише Г. Сорокін. Крім того, механізм трансляції фольклору був повністю підпорядкований окремим авторитетам, чия думка і слово були важливими на селі, не піддавалися сумніву, навіть якщо розходилися з істиною. Так переважно творилися легенди про відьом, жертвою яких нерідко ставали реальні люди: «Уверенность в невероятном легко внушить описываемой аудитории, — стоит только какой-нибудь бабе из хороших хозяек передать что-нибудь вымышленное, как ее поддержит другая, преимущественно заискивающая дружеских отношений с богатой, и большинство поверит» [12, с. 14].

Навіть такий побіжний огляд книги Г. Сорокіна засвідчує, наскільки глибоко її автор знав і розумів усну традицію, етнопсихологію, був у руслі актуальних проблем тогочасної науки.

Не оминув автор і проблеми міжетнічних взаємин українців та росіян. На той час, 100 років тому, ці взаємини мали зовсім інший характер, ніж тепер. Українці та росіяни проживали в Дмитрівці більше 150 років, займаючи два протилежні береги річки. І хоч контакти були дуже близькі — молилися вони в одному храмі, належали до однієї сільської громади з єдиною управою, судом, писарем і старостою, проте, як свідчить отець Гавриїл, процес асиміляції між ними майже не відбувся. Тут не було не тільки міжнаціональних шлюбів, але й побутового спілкування, тож самотніми в обох народів залишилися мова, фольклор, обряди, звичаї, мораль, спосіб господарювання, сімейне право та родинні стосунки, одяг, житло та інші феномени культури. Інстинкт самозбереження кожної нації був настільки сильним, що вимушені контакти виливалися іноді у взаємну ворожнечу: «На малороссийской стороне не встретит усадьбы великоросса и наоборот. Это явление очень резко бросается в глаза [...]. Принадлежа к одному обществу и бывая в одной церкви, малороссы и великороссы не имеют друг на друга почти

никакого впливання и не стараються даже по хозяйственной части перенимать одни у других. Если случится, что сельский староста и волостной старшина выбраны из малороссов, то последние пользуются защитой и покровительством, а преследуются великороссы и наоборот [...] Ничто не сближает эти две народности» [12, с. 5–6]. За досліджуваний період (1861–1890) у Дмитрівці було лише три шлюби росіян-удівців з українками (котрі, між іншим, таки дотримувалися своєї традиції й мови), один шлюб українця з росіяною, а в 1886 році на 200 хрещень — один випадок кумівства росіянина в родині українців.

Що ж стосується мовного питання (актуального зараз), то автор опису зазначає: «Заметно вообще, что великороссы более усваивают малороссийские слова в разговоре, чем наоборот. Так слово “балакать” вошло почти в постоянное употребление [...]. Малороссы же ни одного слова великороссийского не употребляют, разве когда в ссорах возле расправы дразнят их» [12, с. 22].

Не дивно, що ці матеріали приголомшили читача, тож усі рецензенти звертали увагу саме на цей аспект дослідження Г. Сорокіна.

Найпершу позитивну оцінку праці дала редакція Херсонського земського збірника вже в передмові до публікації. У ній, зокрема, зауважено, що в студії Г. Сорокіна подано численні подробиці, які не передбачалися програмою опису губернії, а стосуються виключно цього поселення, і збирання та публікація такого матеріалу — неабияка заслуга автора перед наукою. «В этих подробностях [...] заключается главный интерес и преимущественное значение печатного труда», — наголошується в передмові. Тож висновок редактора однозначний: праця Г. Сорокіна може служити взірцем і дороговказом для подальшого вивчення губернії [12, с. II]. Для нас же така оцінка зайвий раз підтверджує, що, очевидно, свої етнографічні й фольклорні матеріали о. Гавриїл збирав задовго до появи названої програми, вона лише спонукала його до написання книжки і сприяла публікації її в Херсоні.

«Тщательно составленным и обработанным трудом» назвав дослідження Г. Сорокіна видатний російський етнограф М. Харузін. Найбільше його зацікавив другий розділ, де порівнюються українська та російська усні традиції й спосіб життя: «Такое параллельное описание с указанием черт сходства и различия в обычаях и обрядах обеих племенных групп составляет несомненное достоинство работы автора» [8, с. 199]. Імпонувала рецензентові й публікація фольклорних зразків — замовлянь, ігор, рідкісних обрядодій. М. Харузін також ставив за зразок працю Г. Сорокіна для наслідування в галузі вивчення будь-якого регіону: «Трудами, подобными вышеуказанному, местные исследователи обогатили бы в значительной степени наши сведения о местном населении и принесли бы большую пользу русской науке отечествоведения», — писав М. Харузін [8, с. 200].

З тим, що праця Г. Сорокіна «має бути поставлена на зразок для таких праць», цілком погоджувався й Михайло Комаров, якого також схвилювали відомості про людину Дмитрівки — проблемі міжетнічних взаємин росіян та українців приділив він багато уваги в рецензії [5, с. 303–304].

Цій самій проблемі присвячена й рецензія історика Миколи Василенка, опублікована в журналі «Киевская старина» (№ 2 за 1891 р.). «Значит, слишком велика пропасть между их умственным складом и их мировоззрениями, складом всей их жизни, происхождение которых коренится в далеком прошлом того и другого народа», — підсумував рецензент [7, с. 357]. М. Василенко також зауважив, що матеріалам Г. Сорокіна можна цілком довіритись, адже зібрала їх людина, яка постійно жила в народному середовищі. І ще ось що вразило вченого — об'єктивність автора і тверезе ставлення до фактів: «Читая брошюру, не заметишь, что она написана лицом духовным. Явление, как известно, редкое, хотя и в высшей степени желательное: только при таком отношении к делу можно оказать содействие науке» [7, с. 360].

Загалом М. Василенко одностайний в оцінці праці з іншими рецензентами: «Живой интерес, который представляет брошюра, заставляет искренно желать, чтобы она вызвала подражания, и не в одной только Херсонской губ. Дело изучения народа будет тогда идти успешно» [7, с. 360].

Розглядаючи міжетнічні стосунки двох народів, що населяють Дмитрівку, М. Василенко висловив слушне зауваження: «При такой обособленности и стремлении к ней и великороссов, и малороссов, естественно, кажется, было провести наблюдения над ними порознь. Такое сопоставление было бы в высшей степени любопытным: мы ясно видели бы, в чем разнятся их мировоззрение, образ и склад жизни и т. д.» [7, с. 356].

Саме за таким принципом структурована наступна студія Г. Сорокіна — «Свадьбы и свадебные песни у малороссов и великороссов м. Дмитровки Александрійского у. (Херсонской губ.)», видана редакцією «Киевской старины». З листа Г. Сорокіна, написаного приблизно в 1890 році до редактора журналу, дізнаємося, що запис весіль та підготовка матеріалу до друку були здійснені в кінці 80-х років XIX ст. («Вы сообщили студ. А. Тулубу, что статья моя (посланная более года) “Свадьбы и свад. песни у малороссов и великорос. м. Дмитровки” будет напечатана в одной из летних книжек») [4, арк. 1]. Збірник Г. Сорокіна — це одна з перших, після Олени Маркович [6, с. 160–234], фіксацій українського весілля на Херсонщині. Крім того, саме Г. Сорокін перший записав весілля та весільні пісні росіян, що проживали в Херсонській губернії. Тож значення цього видання в історії фольклористики годі переоцінити.

Книга поділена на дві частини, у яких представлені відповідно українське та російське весілля. Обидва обряди записані дуже ретельно, з численними подробицями, та все ж російське весілля повніше: крім узагальненого опису обрядодій, зафіксовані головні ритуальні діалоги, навіть їх варіанти в різних випадках, наприклад, кілька небилець,

якими супроводжується розрізання короваю; детально описане застілля, весільні страви та їх послідовність, економічні витрати. Складається враження, що це весілля Г. Сорокін знав краще, бо крім усього іншого він зафіксував і багату термінологію цієї народної драми. Описуючи російське весілля, автор мимоволі порівнює його з українським, звертає увагу на деякі нововведення, що відбулися, на його думку, під впливом українського весільного обряду (вінці держать уже не хрещені батьки, а друзі наречених; молода запрошує на весілля з розпущеною косою; у понеділок грають музики). Г. Сорокін записав 36 весільних пісень, що супроводжують обряд. У текстах трапляються окремі діалектні слова («поглядитя», «здеся», «не доведзётя», «идё», «домой клича» тощо). Застосовано фонетичний правопис («свово», «новаво»). На жаль, автор ніде не вказує етнічну батьківщину росіян, що переселилися в Дмитрівку. Однак за весільним обрядом, який має елементи, споріднені з українським (сватання, пропій, вінчання, запрошення на весілля, дівич-вечір («вечерина»), викуп молодої, ритуальне поїдання курей у четвер), можна судити, що не з російської глибинки.

Що ж стосується українського весілля, то його драма й пісенна палітра споріднена з наддніпрянською традицією (сватання, розглядини, вінчання, випікання короваю, розплітання коси та запрошення на весілля, дівич-вечір, завивання гільця в обох молодих, поїзд до молодої та з молодою, перезва, викуп молодої та її посагу, поділ короваю, покриття молодої, комора, обдарування молодих та пошанування теці, ритуальне викрадання і поїдання курей тощо). Є тут і свої локальні особливості: їдучи по молоду, наречений везе борону, на якій сидить погонич (виліплений з тіста), — своєрідний еротичний символ чоловічого начала, дарує їй тестеві, за що той віддаровує його хусткою [9, с. 15]; боярин викупляє гільце молодої [9, с. 16]; старша дружка мие руки старостам і витирає рушниками, якими вони перев'язуються [9, с. 17]; тітки нареченої

в сінях лякають жениха, не пускаючи до молодії [9, с. 18]; брат продає віно нареченої [9, с. 22] тощо. Найцікавіша серед них — обдарування курми шинкарів у п'ятницю: «В пятницу собираются компаниями, берут курицу, украшенную лентами, и несут в подарок какому-нибудь шинкарю-еврею, он принимает, благодарит и дает взаимно в подарок полкварти водки, компания остается пить ее [...]»; иногда таких куриц отнесут разным шинкарям 3—4, если свадьба богатая» [9, с. 29].

Крім обрядодій, Г. Сорокін записав у Дмитрівці 65 весільних пісень, які також відображають наддніпрянську традицію. Це варіанти пісень, записаних іншими збирачами на Чернігівщині, Київщині, Полтавщині. Це засвідчують і численні діалектні форми на зразок «дивовання», «молодые», «пидыбьюцця», «чорные», «зостричав», «сосиды», «на взлиси», «тесовые», «буяры», «дорогие», «позбирала», «золотые», «молодые», «камьяные», «стыряла», «зряжала», «поуз твій двир» тощо. Трапляються тут і подільсько-волинські діалекти («мини», «докучемо», «пересушемо», «устылылы», «намыстычко»). Однак найбільш поширені локальні особливості говірки Степової України, які Г. Сорокін зафіксував як ніхто ретельно. До таких належать: пом'якшення шиплячих «ж», «ч», «ш», перед «і» («держи», «дивчины», «вчиты», «кучирявий», «чи», «чія», «дружина», «чужій батько», «на билую шію», «излежицця», «живые», «щербечі», «поспишився», «очима», «плечима», «прышиты» тощо); пом'якшення звука «к» перед «і» («паняночки», «коныки», «неньки», «дружечки», «голубочки», «зелененьких», «тільки», «черевычки», «нижечки», «мыленькій», «головоньки», «скипається»); пом'якшення «р» перед «і» («три», «припадуть», «при мини»); пом'якшення приголосних в середині та в кінці слів («теперь», «почуешь», «пичь», «журьба», «годыночку», «стороночку», «дыгыночку», «умыешься»). Автор дотримувався фонетичного принципу запису, тому його фіксації корис-

ні і для діалектологів, і для дослідників історії української мови.

Оскільки Г. Сорокіну відомі були лише записи весіль, зібрані в IV т. «Трудів» П. Чубинського, та весілля, записане на Херсонщині Оленою Маркович, то він робить звірку з цими виданнями, вказуючи на варіанти та розбіжності в посторінкових примітках. Іноді (с. 8) він не подає повністю текст пісні, а лише ті строфи, які відрізняються від уже опублікованих варіантів. Зафіксував він також і відмінності, що стосуються часу виконання окремих пісень, зібраних ним і О. Маркович на Херсонщині (с. 8, 13, 15, 22, 25). Усе це відображає тогочасну едиційну практику, якої дотримувалися як Російське географічне, так і Харківське історико-філологічне товариства, — фіксувати лише нові, не відомі досі пісенні зразки. Ці принципи чітко висловлює Г. Сорокін у передмові до збірника: «Собирая предлагаемые ниже песни, я записывал те, которые были или своеобразны и совершенно самостоятельные по содержанию, или представляли варианты. Те же, которые дословно приведены в труде г-жи Маркович, я не буду приводить, а ограничусь только указанием страницы и № в вышеупомянутом труде» [9, с. 1].

Усе вищесказане засвідчує, що отець Гавриїл Сорокін був яскравою й непересічною особистістю, високим інтелектуалом, усебічно освіченою людиною, жертвним і самовідданим ученим, ім'я якого не сором поставити поруч із найвидатнішими іменами його часу — дослідниками Степової України Дмитром Яворницьким, Яковом Новицьким, Володимиром Ястребовим...

...І остання крапка. У наших руках — авторський примірник видання «Свадьбы и свадебные песни», що зберігається у фондах національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з автографом Г. І. Сорокіна: «От щирого сердца незабвенному и дорогому Николаю Виталевичу Лысенко от автора». Без дати. Що ж — це ключ до подальших розшуків!

1. *Василенко Н., Іваннікова Л.* З неопублікованої фольклорної спадщини Івана Манжури / Наталія Василенко, Людмила Іваннікова // Народна творчість та етнографія. – 2008. – № 3.
2. Дмитровский и Знаменский район. Корреспонденция свящ. Г. И. Сорокина // Сборник Херсонского земства. – 1889. – № 4, 5.
3. ІРНБУВ. – Ф. 112, № 250–251.
4. ІРНБУВ. – Ф. 112, № 251.
5. *Комар М.* [рец. на публ.] Местечко Дмитровка. Опыт историко-статистического и этнографического описания свящ. Г. И. Сорокина. Сборник Херсонского земства. 1890, ч. 7-е, Июль / М. Комар // Зоря. – 1890. – № 19.
6. *Маркович Е.* Свадебные песни в Елисаветградском уезде / Елена Маркович // Степь. Херсонський беллетристичний збірник. – Херсон ; С.Пб., 1886.
7. *Н. В.* [рец. на публ.]. Местечко Дмитровка. Опыт историко-статистического и этнографического описания свящ. Г. И. Сорокина. Издание Херсонской губернской земской управы. Стр. II + 65 // Киевская старина. – 1891. – Кн. 2.
8. *Н. Х.* [рец. на публ.] Свящ. Г. И. Сорокин. Местечко Дмитровка. Опыт историко-статистического и этнографического описания (Херсон, стр. II + 65) // Этнографическое обозрение. – 1891. – Кн. 3.
9. Свадьбы и свадебные песни у малороссов и великороссов м. Дмитровки Александрийского у. (Херсонской губ.) / собрал священник Гавриил Сорокин. Издание редакции журнала «Киевская старина». – К., 1891.
10. *Сорокин Г. И.* Исчезнувшие села Новороссийского края [рец.] / Г. И. Сорокин, свящ. // Киевская старина. – 1900. – Кн. 5.
11. *Сорокин Г. И.* Исчезнувшие села Новороссийского края [рец.] / Г. И. Сорокин, свящ. // Херсонские епархиальные ведомости. – 1900. – № 6, 7.
12. *Сорокин Г. И.* Местечко Дмитровка. Опыт историко-статистического и этнографического описания / Г. И. Сорокин, свящ. – Херсон : Издание Херсонской земской управы, 1890.
13. *Сорокин Г. И.* Местечко Дмитровка. Опыт историко-статистического и этнографического описания / Г. И. Сорокин // Сборник Херсонского земства. – 1890. – № 7. – С. 20–55; № 8. – С. 1–32.
14. *Сорокин Г. И.* «Учитель-дружище» (школьные воспоминания) / Г. И. Сорокин, свящ. // Киевская старина. – 1902. – Кн. 4.